

підшному здійсненню подальшої діяльності та вимагають певної перебудови.

Література

1. Архангельский С.И. Лекции по теории обучения в высшей школе / С.И. Архангельский. – М. : Высшая школа, 1974. – 384 с.
2. Бабанский Ю.К. Рациональная организация учебной деятельности / Ю.К. Бабанский. – М. : Знание, 1981. – 96 с.
3. Березуцкая Ю.П. Подготовка организаторов образования к анализу управленческой деятельности на основе системы мотивационного программно-целевого управления / Ю.П. Березуцкая. – Барнаул, 1999. – 186 с.
4. Зиновьев С.И. Учебный процесс в советской высшей школе / С.И. Зиновьев. – М. : Высшая школа, 1975. – 314 с.
5. Коганов Л.Л. НОТ преподавателя / Л.Л. Коганов. – Минск : Из-во БГУ, 1972. – 165 с.
6. Козлов Н.С. Первокурснику об организации учебного труда студентов / Н.С. Козлов, Л.М. Козлова, К.М. Нариманян. – Усть-Каменогорск : ВКГУ, 1994. – 131 с.
7. Колесова А.М. О повышении студентами первого курса необходимости ответственного отношения к учению / А.М. Колесова // Экспериментальная и прикладная психология. – Л. : Из-во ЛГУ 1971. – С. 70.
8. Краткий словарь по социологии / А.С. Айзикович и др. – М. : Политиздат, 1988. – 477 с.
9. Лагирев В.В. Адаптация студентов к условиям обучения в техническом вузе и особенности организации учебно-воспитательного процесса с первокурсниками / В.В. Лагирев // Содержание, формы и методы обучения в высшей школе. Обзор информации НИИВО. – М., 1991. – Вып. 3. – 48 с.
10. Лисовский В.Т. Советское студенчество: Социологические вопросы / В.Т. Лисовский. – М. : Высшая школа, 1990. – 304 с.
11. Рахманин В.С. Социологическое исследование в вузовский учебный процесс / В.С. Рахманин // Педагогика высшей школы. – Воронеж : Из-во ВГУ, 1974. – С. 93–94.
12. Рычков Г.В. Готовы ли выпускники школы к продолжению образования? / Г.В. Рычков // Советская педагогика. – 1990. – № 9. – С. 32–37.

АМЕЛІНА С.М.

ФОРМУВАННЯ У СТУДЕНТІВ ПОТРЕБИ В ІНТЕЛЕКТУАЛЬНІЙ ВЗАЄМОДІЇ

Стрімкі зміни суспільного життя, викликані глобалізацією світової економіки, швидким розвитком інформатизації в усіх сферах діяльності людини та рядом інших чинників, призвели до необхідності оновлення змісту фахової освіти й переорієнтації професійної підготовки з відходом від традиційного тлумачення її як суми професійних знань, умінь і навичок. Дедалі актуальнішим стає володіння культурою професійного спілкування, що уможливорює вирішення питань професійної діяльності в процесі спілкування.

На сьогодні поняття “спілкування” трактується в психолого-педагогічній літературі по-різному: як спільна діяльність людей [1; 2; 9]; як обмін думками, емоціями, почуттями [5]. Проведений аналіз дає змогу виокреми-

ти ознаку, на яку вказує більшість учених, незважаючи на різну інтерпретацію ними феномену спілкування, – взаємодію. Вона визначається як процес безпосереднього чи опосередкованого впливу суб'єктів один на одного, який спричиняє їх взаємну зумовленість [9]. Спираючись на погляди Б. Ананьєва, М. Бахтіна, І. Зимньої, М. Кагана, О. Леонтьєва, Б. Паригіна, К. Платонова та інших, основою культури професійного спілкування майбутніх фахівців вважаємо їхню взаємодію, яка полягає в обміні пізнавальною й емоційно-оцінною інформацією. Водночас слушним є, на нашу думку, доповнення аспектів обміну під час взаємодії у професійному спілкуванні регуляторним діями (О. Бодальов, Б. Ломов, Я. Коломінський, В. М'ясищев, М. Обозов та ін.). Отже, інформаційний обмін відбувається у вигляді обміну поняттями та образами, емоційно-оцінний – шляхом наближення або віддалення емоційних станів опонентів, а регуляторний – через синхронізацію вербальної й невербальної активності. Проте слід врахувати, що професійне спілкування не можна звести лише до взаємодії як обміну (інформаційного, емоційно-оцінного, регуляторного). Це ще й момент міжособистісної взаємодії у формі “зустрічі”, співпереживання і співпраця, механізм реалізації морально-духовних відносин. Проблеми мотивації майбутніх фахівців до інтелектуальної взаємодії, пробудження й формування у них відповідної потреби залишаються ще недостатньо дослідженими.

Мета статті – розглянути питання формування потреби в інтелектуальній взаємодії у студентів вищих навчальних закладів освіти.

Як вважає більшість психологів, мотивація являє собою стрижень психології особистості, зумовлюючи таким чином особливості її діяльності. Мотивація – це система мотивів або стимулів, яка спонукає людину до конкретних форм діяльності або поведінки, а мотиви (від лат. *moveo* – рухаю) – це те, що спонукає людину до діяльності. Психологи відносять до мотивів у широкому значенні потреби, інстинкти, захоплення, почуття й емоції, установки, ідеали, уявлення, ідеї, класифікуючи їх таким чином: функціональні потреби; матеріальні та ідеальні потреби; вищі соціальні потреби; соціальна установка.

Поділяючи думку В. Ковальова про те, що мотиви – це “усвідомлені спонукання поведінки і діяльності, які є якістю особистості, що виникають при вищій формі відображення потреб” [7, с. 59], у дослідженні спираємось на запропоновану ним класифікацію мотивів поведінки людини:

- суспільні: ідейні, політичні, моральні, естетичні;
- за джерелом виникнення: соціальні, колективістські, діяльнісні, заохочувальні;
- за видами діяльності: суспільно-політичні, професійні, навчально-пізнавальні;
- за тривалістю прояву: постійні, довготривалі, короткотривалі;
- за силою прояву: сильні, помірні, слабкі;
- за стійкістю: сильні, середні, слабкі [7, с. 60–61].

Слід зазначити, що концепція В. Ковальова набула розвитку в напрацюваннях Т. Вольфовської. Дослідниця, відштовхуючись від класифікації мотивів, пішла далі й розробила класифікацію мотиваційних типів, які залежать від трьох універсальних потреб людини (потреб індивідів як біологічних організмів, потреб у координованих соціальних взаємодіях і потреб, пов'язаних з виживанням та достатком соціальних груп), виділивши такі: саморегулювання; стимулювання (повнота життєвих відчуттів); гедонізм; досягнення; влада; безпека; конформність; традиція; прихильність; універсалізм [4, с. 102]. Цілком слушно авторка вважає, що всі мотиваційні типи перебувають між собою в стані сумісності чи суперечності, що й визначає певну стратегію поведінки особистості.

З погляду формування культури професійного спілкування у студентів ВНЗ вважаємо важливою тезу про те, що мотивація навчання й опанування фахом як свідомої діяльності людини ґрунтується на формуванні ставлення до цього виду діяльності та пов'язана із життєвими установками та інтересами людини (Л. Божович, О. Бодальов, В. Іванов, В. Ільїн, О. Леонт'єв, О. Морозова, О. Петровський, П. Якобсон). Вважаємо, що на мотиви пізнавальної активності особистості можна вплинути через пробудження її інтересів. Інтерес (від лат. *interest* – має значення, важливо) у психології – ставлення особистості до предмета як до чогось цінного й привабливого для неї. Розрізняють матеріальні та духовні інтереси. Психологи й педагоги вважають, що зміст і характер інтересів пов'язані з побудовою й динамікою мотивів та потреб людини, а також із характером форм і засобів освоєння дійсності, якими вона володіє.

Власне, інтерес є активною спрямованістю на предмет або явище, при цьому він має позитивний характер. У педагогіці інтерес розглядається як “форма прояву пізнавальної потреби, яка забезпечує спрямованість особистості на усвідомлення мети діяльності й тим самим сприяє орієнтації, ознайомленню з новими фактами, більш повному та глибокому відображенню дійсності” [10, с. 284]. Інтереси можуть мати різний зміст, спрямованість, глибину, обсяг, стійкість. Розуміючи значущість впливу пізнавального інтересу на формування культури професійного спілкування майбутніх фахівців-аграріїв, звернемося до виокремлених Г. Щукіною аспектів його впливу: рівень розвитку пізнавального інтересу (сила, глибина, стійкість); його характер (наявність глибокого основного інтересу, який забезпечує значні зрушення в розвитку особистості); місце пізнавального інтересу в колі інших мотивів і його взаємозв'язок з ними; спорідненість пізнавального інтересу із життєвими планами й перспективами особистості [13, с. 93].

У своєму дослідженні виходимо також з ідеї Б. Ананьєва про поведінково-міжособистісну взаємодію на різних рівнях професійного спілкування.

Спираючись на класифікацію типів спілкування, запропоновану М. Каганом [6], що ґрунтується на принципах системного аналізу (матеріально-практичне, духовно-інформаційне та практично-духовне), та розглядаючи їх з точки зору культури професійного спілкування, доходимо ви-

сновку, що взаємодія відбувається для задоволення різних потреб майбутнього фахівця. З огляду на вплив потреб особистості на її ставлення й мотивацію до формування культури професійного спілкування, вважаємо за можливе об'єднати їх у такі групи: 1) прагнення до спілкування, де рушійною силою є бажання “просто спілкуватися”, тобто задоволення потреби в особистісному самовираженні й емоційно-почуттєвих потреб (психологічна підтримка, зняття психологічного напруження, подолання відчуття самотності); 2) прагнення до духовного взаємозбагачення, яке спирається на прагнення до задоволення морально-духовних потреб (духовна взаємодія); 3) прагнення до професійної співтворчості, коли реалізується свідоме бажання працювати над розвитком ідеї, тобто задоволення інтелектуальних потреб та професійних інтересів (див. рис.).

Рис. Потреби, що спонукають майбутнього фахівця до взаємодії у професійному спілкуванні

Отже, система потреб майбутнього фахівця, що спонукає його до взаємодії у професійному спілкуванні, відображається у відповідних механізмах професійного спілкування, таких як:

- задоволення емоційних потреб;
- намагання досягти взаєморозуміння;
- бажання здійснити обмін інформацією;
- прагнення до духовного збагачення;
- прагнення до пізнання нового; самовдосконалення та реалізація особистісного потенціалу.

Усвідомлення потреб, які спонукають фахівця до професійного спілкування, є підґрунтям для становлення суб'єкт-суб'єктної взаємодії викладачів і студентів; організації та науково-педагогічної підтримки інтелектуальної співтворчості; налагодження духовної взаємодії викладачів і студентів у рамках спільної діяльності в навчально-пізнавальному процесі.

Метою є сформованість чітко вираженого стійкого інтересу до співпраці з партнером у професійному спілкуванні, зацікавленість у взаємодії з

опонентом, орієнтація на співпрацю при вирішенні проблемних професійних питань; сформованість системи ціннісних орієнтацій у професійній взаємодії.

Оптимальними для реалізації цього завдання вважаємо діалогічні методи навчання. Завдяки своїй безпосередній орієнтації на особистість студента вони здатні забезпечити постійні міжособистісні контакти “студент – викладач”, “студент – студент”; створити атмосферу психологічного комфорту на занятті, позбавити студентів відчуття внутрішньої напруженості й “відчуження”; спонукати студентів до активного вияву своєї позиції; сприяти більш продуктивному засвоєнню знань та оволодінню уміннями й навичками; допомагати самореалізації та саморозвитку особистості кожного учасника навчального процесу (як студента, так і викладача).

У ході особистісно зорієнтованого навчання між учасниками навчального процесу відбуваються суб’єкт-суб’єктні відносини, на відміну від традиційних об’єкт-об’єктних. Такі відносини є дійсним відображенням рівноправності й партнерства викладачів і студентів. У центр навчального процесу ставиться студент. Разом з викладачем він може активно впливати на організацію навчання, здобувши право на вибір навчального матеріалу й засобів його засвоєння.

Важливим з позицій діяльнісного підходу є врахування в нашому дослідженні виокремлення В. Шадриковим у структурі діяльності таких функціональних блоків: мотиви, цілі, програма діяльності, інформаційна діяльність, прийняття рішення, підсистема діяльнісно значущих якостей [12, с. 147]. Майбутній фахівець, на думку дослідника, “проектуює” свою мотиваційну структуру на структуру факторів, пов’язаних з професійною діяльністю, через які стає можливим задоволення потреб. Спираючись на класифікацію В. Шадрикова, розглядаємо процес професійного навчання як специфічний вид діяльності, у ході якого:

- здійснюється вплив на мотиви та інтереси студента (як особистісні, так і професійні), відбувається взаємодія між студентом і викладачем у мотиваційній сфері;
- реалізується інформаційна діяльність у формі інтелектуальної взаємодії під час пошуку шляхів вирішення навчальних та наукових проблем та у вигляді обміну інформацією;
- відбувається спільне прийняття рішення, яке є результатом аргументованого обговорення різних поглядів на проблему.

Цілісність і системність впливу на формування у студентів потреби в інтелектуальній взаємодії забезпечується органічним поєднанням:

- процесу навчання, який вважаємо не тільки процесом набуття певних знань, умінь та навичок, але водночас і процесом оволодіння уміннями й навичками інтелектуальної взаємодії, котрі в майбутньому можуть бути спроектовані на професійну діяльність;
- процесу виховання, що в контексті нашого дослідження означає, насамперед, оновлення духовної взаємодії викладачів і студентів;
- процесу саморозвитку як студентів, так і викладачів.

При цьому розглядаємо ставлення викладача до студента як до самосвідомого відповідального суб'єкта власного розвитку й суб'єкта навчальної та виховної взаємодії. Приєднуємось до думки Т. Сущенко про те, що педагогічний процес – це процес взаємного духовного збагачення педагогів і учнів в умовах сприятливого психологічного клімату взаємин, загальної діалогічної культури, інтелектуальної співтворчості [11, с. 8]. Рівноправне партнерське спілкування не може бути продуктивним без духовної взаємодії та інтелектуальної співтворчості його учасників. Пошуки вирішення певної проблеми або розвиток ідеї потребують інтелектуальних зусиль партнерів, їхньої готовності до взаємодії й пошуків компромісу заради знаходження прийняттого варіанта вирішення проблеми.

У своєму дослідженні ми виходили з припущення про те, що виважені стосунки між студентами й викладачами, у яких вони виступають рівноправними партнерами по спілкуванню, становлять підґрунтя для їхньої плідної духовної взаємодії. Вважаємо, що вона має спиратися на:

- постійну пошуково-творчу діяльність;
- взаємодопомогу;
- визнання своїх власних досягнень і досягнень інших;
- адекватне сприйняття критики та вміння критикувати;
- доброзичливе й тактовне ставлення до опонента.

Для забезпечення плідної інтелектуальної взаємодії викладачів і студентів слід звернути особливу увагу на доцільність контролю з боку викладачів та униканню його “жорстких” форм. Психологічно комфортні умови для продуктивної навчальної діяльності та спілкування створюються тоді, коли викладач підбадьорює студентів, сприяє розвитку їхньої впевненості в собі, стимулює учасників навчального спілкування до активної позиції.

Враховуючи переваги застосування діалогічних методів навчання, слід відзначити позитивний вплив діалогізації навчання на різні сфери взаємодії суб'єктів навчального процесу, зокрема:

- посилення мотивації студентів до оволодіння культурою професійного спілкування;
- формування стійкого інтересу до майбутньої професійної діяльності й професійного спілкування як його невід'ємної складової;
- активізацію різних форм чуттєвого та логічного пізнання навколишнього світу, що сприяє розвитку когнітивно-пізнавального компонента культури професійного спілкування;
- пробудження сумнівів щодо начебто загальновідомих тез, що, у свою чергу, спонукає до індивідуальної активної пізнавальної діяльності;
- перетворення пізнання з механічного процесу вимушеного оволодіння знаннями на творчу діяльність з пошуку нових знань;
- підвищення рівня володіння вміннями й навичками співпрацювати з партнерами у фаховій галузі;
- надання імпульсу та формування прагнення до інтелектуальної співтворчості;

- зростання самооцінки та віри у власні комунікативні здібності й можливості;
- позитивний вплив емоцій на процес засвоєння умінь і навичок професійного спілкування;
- формування уміння контролювати власні почуття та емоції, особливо негативні, у ситуаціях професійного спілкування;
- розвиток фахової комунікативної компетенції;
- зростання рівня володіння мовними та мовленнєвими вміннями й навичками.

Професійна підготовка майбутніх фахівців на діалогічних засадах передбачала широке впровадження у практику нетрадиційних лекцій, у нашому дослідженні це були лекції-бесіди, проблемні лекції, лекції із запрошенням опонента (так звані бінарні лекції). Лекційний курс логічно доповнювали нетрадиційні семінари: семінар-бесіда, “круглий стіл”, “мозковий штурм”, прес-конференція, дискусія, диспут, ділові ігри, рольові ігри, ігри за планом, проекти, кейс-метод, аналіз конкретних ситуацій тощо. Крім підвищення рівня оволодіння фаховими знаннями діалогічні методи навчання пробуджують у майбутніх спеціалістів пізнавальний інтерес, сумніви в сказаному, спонукають їх до роздумів і “підштовхують” до взаємодії.

Висновки. Інтелектуальна взаємодія з партнером є основою культури професійного спілкування майбутніх фахівців. Ефективним засобом формування потреби студентів ВНЗ у інтелектуальній взаємодії є діалогічні методи навчання. Завдяки їх застосуванню у студентів формується стійкий інтерес до майбутньої професійної діяльності і професійної комунікації, створюється позитивна мотивація до професійного спілкування, розвиваються вміння й навички співпраці з партнерами.

Література

1. Абульханова-Славская К.А. Развитие личности в процессе жизнедеятельности / К.А. Абульханова-Славская // Психология формирования и развития личности. – М. : Наука, 1981. – С. 19–44.
2. Ананьев Б.Г. О проблемах современного человекознания / Б.Г. Ананьев. – 2-е изд. – СПб. : Питер, 2001. – 272 с.
3. Бодалев А.А. Личность и общение / А.А. Бодалев. – М. : Международная педагогическая академия, 1995. – 328 с.
4. Вольфовська Т.О. Соціальні уявлення молоді про способи й моделі взаємодій у суспільстві / Т.О. Вольфовська // Педагогіка і психологія. – 2005. – № 3. – С. 98–106.
5. Выготский Л.С. Мышление и речь / Л.С. Выготский // Собрание сочинений. – М., 1982. – Т. 2. – 574 с.
6. Каган М.С. Мир общения: Проблема межсубъектных отношений / М.С. Каган. – М. : Политиздат, 1988. – 319 с.
7. Ковалёв В.И. Мотивы поведения и деятельности / В.И. Ковалёв. – М. : Наука, 1988. – 192 с.
8. Коломинский Я.Л. Психология общения / Я.Л. Коломинский. – М. : Знание, 1974. – 96 с.
9. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность / А.Н. Леонтьев. – 2-е изд. – М. : Педагогика, 1971. – 382 с.

10. Современный словарь по педагогике / [сост. Е.С. Рапацевич]. – Минск : Современное слово, 2001. – 928 с.
11. Сущенко Т.І. Педагогічний процес у позашкільних закладах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00.01 / Т.І. Сущенко. – К., 1985. – 56 с.
12. Шадриков В.Д. Деятельность и способности / В.Д. Шадриков. – М., 1994. – 315 с.
13. Щукина Г.И. Активизация познавательной деятельности учащихся в учебном процессе / Г.И. Щукина. – М. : Просвещение, 1979. – 160 с.

БАБАКІНА О.О., МОЛЧАНЮК О.В.

ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ПІД ВПЛИВОМ ЕВРИСТИЧНОЇ БЕСІДИ

У педагогічній науці сьогодні триває пошук нових ефективних шляхів удосконалення навчального процесу. Підвищення якості навчання школярів реалізується за допомогою розробки і впровадження нових педагогічних технологій і методик, а також удосконалення вже існуючих. Важливо навчити людину самостійно орієнтуватися в інформації, успішно використовувати будь-яку діяльність. Для цього необхідно формувати здатність особистості творчо, нешаблонно мислити, самостійно поповнювати свої знання, бо прогрес залежить значною мірою від інтелектуального потенціалу суспільства, освіти і науки.

До ключових проблем педагогіки, які вимагають постійного творчого аналізу та експериментальних перевірок, належить і проблема формування пізнавальної активності особистості молодшого школяра.

На перше місце у формуванні активності виходить питання виховання потреб особистості в інтелектуальному, культурному, моральному аспектах та її саморозвитку.

Таким чином, “виховання пізнавальної активності в шкільний період життя людини є основою підготовки молодого покоління до продуктивної професійної діяльності, яка сприяє науково-технічному прогресу суспільства, його соціально-економічному розвитку” [3, с. 8], тому що “активну особистість відзначає вміння ставити і розв’язувати нові проблеми, ініціатива, оригінальність мислення, протидія консерватизму, шаблону, здатність до критичного аналізу умов, фактів, підходів тощо” [5, с. 18].

Пізнавальна активність школяра є важливою умовою вдосконалення й одночасно показником ефективності навчально-виховного процесу в початковій школі, оскільки: а) стимулює розвиток особистості; б) забезпечує сприятливий мікроклімат учня в сім’ї; в) спонукає вчителів, вихователів до самоосвіти, пошуків шляхів досягнення високих результатів навчання (відбір змісту освіти, розробка технологій навчання і виховання та ін.).

Одне із важливих завдань, яке стоїть перед початковою школою, – розвиток самостійності особистості, підвищення рівня її творчого потенці-